

CONFRONTATIONS VAN WIM HENDERICKX

Klaas Coulembier voor het Festival van Vlaanderen, Mechelen (april 2009)

Confrontations is een compositie die in 2003 tot stand kwam op vraag van Wereldculturencentrum Zuiderpershuis in Antwerpen. In Confrontations worden twee groepen van slagwerkers – de ene groep Westers, de andere groep Afrikaans – tegenover elkaar geplaatst. Componist Wim Henderickx trok samen met slagwerker Gert François en vier studenten van het Koninklijk Conservatorium Antwerpen naar Burkina Faso om er samen met meesterdrummer Adama Dramé en vier van diens Burkinese leerlingen het werk in te studeren. Dit jaar wordt Confrontations in Mechelen uitgevoerd met opnieuw Gert François aan de "blanke" kant, en de Ghanese Djembévirtuoos Babs Jobo aan de "zwarte" kant. Wim Henderickx spreekt over de uitdagingen en ervaringen die bij het project komen kijken.

Wim Henderickx: Het is natuurlijk één van die extreme projecten. Toen men mij dit vroeg, heb ik mezelf toch eerst de vraag gesteld of ik dat wel wou maken. Ik vroeg me af of het project überhaupt mogelijk was, omdat ik in principe nogal sceptisch sta tegenover de zogenaamde fusion van - in dit geval - Westerse en niet-Westerse muziek. Ik ben natuurlijk wel heel sterk geïnteresseerd in niet-Westerse culturen, zoals de Indiase muziek die een belangrijke rol gespeeld heeft in enkele werken voor Confrontations. Het was voor mij dan ook heel belangrijk dat we het project in Burkina Faso konden realiseren, vooral om te kunnen werken met de muzikanten zelf, in hun eigen omgeving. Ik wilde ook met onze eigen mensen naar daar gaan om op die manier een wederzijds respect te creëren tussen de beide groepen. Dit maakt dat het voor mij meer is dan een louter compositorisch project.

Wel is het zo dat Confrontations een echte compositie geworden is, en geen samenraapsel van enkele Afrikaanse ritmische cellen met wat Westerse accenten. Ik ben vertrokken vanuit een bepaald concept en een bepaald idee over de vorm van het werk, zodat je ook wel merkt dat het een echte compositie is en niet zomaar een experiment.

Dat brengt ons ook al meteen bij een eerste verschil tussen de Westerse en de Afrikaanse muziekcultuur. In Afrika heerst een mondelinge traditie waarbij muziek van leraar op leerling wordt overgeleverd en er geen sprake is van muzieknotatie. Wij Westerlingen zijn natuurlijk vertrouwd met de partituur en hebben die houvast meestal ook nodig.

WH: Vooraleer we naar Burkina Faso vertrokken, had men mij gevraagd om de muziek op te sturen, zodat de Afrikaanse slagwerkers zich zouden kunnen voorbereiden. Aangezien de partituur voor hen dus inderdaad onbruikbaar was, stuurde ik een MIDI-track op van het werk, dus een computersimulatie. Hoewel die cd daar wel is aangekomen, kon men er daar niks mee aanvangen omdat hun systeem van muziek aanleren zo anders is. Daarom ben ik ook echt in het veld gegaan en hebben we stap voor stap het stuk op poten gezet. Maar tijdens de repetities kwam er een tweede probleem naar boven. De Afrikaanse muzikanten konden vrij snel de muziek zelf wel vatten, aangezien ze vanuit hun mondelinge traditie buitengewoon snel en goed kunnen memoriseren. Zo lang we dus met beide groepen afzonderlijk werkten, ging dat nog, maar op het moment dat we de groepen voor het eerst met elkaar in contact brachten, constateerden we dat we allebei – blank en

zwart om het zo te stellen – een verschillende groove hadden. En daar waren we eigenlijk niet helemaal op voorbereid. Ik kende het fenomeen wel, aangezien ik zelf ook uit de wereld van pop en jazz kom, waar eerder op gevoel dan in de maat wordt gespeeld, maar ik had me niet gerealiseerd dat dat zo verschillend kon zijn; dat de interpretatie van een eenvoudig ritme zo verschillend kon zijn en dat het ook heel moeilijk zou zijn om die groove in zekere zin uniform te krijgen.

Naast een verschillende omgang met het overleveren van muziek is er dus ook echt een ander gevoel van ritme.

WH: Ja, inderdaad. De manier waarop wij een ritmische frase zo exact mogelijk zouden uitvoeren is voor hen heel onmuzikaal. In het begin was dat echt een probleem en zat ik met de handen in het haar. Hoe zouden we dat ooit samen krijgen? Het had bovendien ook geen zin om de westerlingen te laten aanpassen aan de groove van de zwarten, of omgekeerd. Ik heb juist die dualiteit in feeling, wat voor een slagwerker zo belangrijk is, laten bestaan en eigenlijk is dat op een bepaald moment beginnen te werken. Doorheen het proces van de repetities daar ter plekke en door het intensief bezig zijn met de compositie, zijn we eigenlijk naar elkaar toe gegroeid. In die zin is het ook een maatschappelijk project geworden. Je mag niet vergeten dat op dat moment – in 2003 – de confrontatie tussen culturen zeker ook in Antwerpen een actuele problematiek was, en het vandaag nog is. Dat geldt denk ik bij uitbreiding voor heel Vlaanderen en dus zeker ook voor Mechelen. Het is misschien een utopie, maar door de ervaring met Confrontations werd iets dat muzikaal onmogelijk leek nu wel te realiseren, en misschien is dat ook relevant op maatschappelijk vlak.

In Mechelen wordt niet gewerkt met Burkinese slagwerkers onder leiding van Adama Dramé, maar met Ghanese muzikanten onder leiding van Babs Jobo. Maakt dat een groot verschil?

WH: Ik heb de muziek van de Mandinga – een stam in Burkina Faso – bestudeerd en die muziek heeft dus wel de basis gevormd voor de compositie, maar ik heb geen Burkinese muziek geschreven. De muziek voor de Afrikaanse groep is eerder algemeen 'Afrikaans' van inslag. Maar ook die muziek is een deel van de compositie en staat in de partituur precies genoteerd. Confrontations is dus niet de combinatie van gecomponeerde muziek voor blanken met zomaar wat Afrikaanse muziek; beide componenten maken een gelijkwaardig deel uit van de compositie. Wel zijn er momenten in het werk waarop geïmproviseerd wordt. De muziek ligt dus vrij duidelijk vast, maar net omwille van het verschil in gevoel tussen verschillende culturen – ook binnen Afrika – moeten we voor elke nieuwe productie het werk in zekere zin terug opbouwen. Het werk is één keer uitgevoerd met een volledig Westers ensemble, waarbij dan ook de 'zwarte' muziek vanuit de partituur werd gespeeld, en dat is natuurlijk helemaal anders verlopen. En ook voor deze uitvoering in Mechelen is het belangrijk dat er opnieuw een proces plaatsvindt waarin de beide groepen van muzikanten elkaar ontmoeten, zowel op menselijk als op muzikaal vlak.

Dit gaat natuurlijk heel wat verder dan het maken van een compositie van achter de schrijftafel die dan, eens ze gepubliceerd is, door iedereen kan worden uitgevoerd.

WH: Je moet je ivoren toren verlaten. Als componist vertoef je daar soms graag om concepten en complexe ideeën te bedenken. Maar het is natuurlijk ook zo mooi om die andere kant van muziek te benaderen. Confrontations is voor mij dan ook een volwaardig stuk, dat geschreven is door een hedendaags componist. Ik ben blij dat deze benadering van muziek geaccepteerd wordt, ook binnen de meer 'serieuze' muziekmiddens waarbinnen hedendaagse muziek zich vaak afspeelt. Het is

bijvoorbeeld ook geen wereldmuziek, maar een compositie, in de echte betekenis van het woord, over de confrontatie tussen twee verschillende culturen.

Blijft het – muzikaal gezien – bij een confrontatie tussen die twee groepen, of is er doorheen het werk een bepaalde evolutie naar meer wederzijdse beïnvloeding, naar ontmoeting en dialoog? Vinden de muzikanten elkaar met andere woorden enkel buiten de partituur, of groeien ze ook in de muziek zelf naar elkaar toe?

WH: Het is echt een ontmoeting. Er is een passage in het werk waar je merkt dat de twee groepen volledig gaan dialogeren en ze echt gaan samenspelen. Op dat moment verlaten ze de tweedeling tussen wit en zwart om het zo te zeggen, en gaan ze echt koppels vormen. In het aanvankelijke project hebben de muzikanten dat ook als koppel ingestudeerd, dus telkens één Afrikaan met één Vlaming, zodat je bijna niet meer merkt wie de blanke en wie de zwarte is. Op dat moment spelen ze dezelfde muziek en zelfs bijna in dezelfde groove. Wel blijven ze op hun eigen instrumenten spelen. Zelfs daar heb ik de beide niet volledig met elkaar willen vermengen. Eigenlijk ben ik in al mijn werken, ook als dat voor symfonisch orkest is, wel op zoek naar de ontmoeting met andere culturen. De puurheid van elke cultuur is daarin een belangrijk gegeven. Daarom heb ik ook de term confrontatie behouden, maar dan wel in positieve zin. Het is een positieve confrontatie tussen twee culturen die vanuit een respectvolle houding en met de nodige openheid naar elkaar kijken. Ik ben dan ook voorzichtig met termen als multiculturalisme, cross-over en dergelijke. Ik denk dat we elkaars identiteit moeten respecteren en dat we daar veel van kunnen leren en zelfs van overnemen – in deze context natuurlijk vooral artistiek. Het heeft echter geen zin om als blanke te willen gaan denken zoals een zwarte of een Indiër. Het heeft evenmin zin om van hen te verwachten dat ze volledig denken zoals wij, want dan zou er iets verloren gaan. Het is juist het spanningsveld dat het zo interessant maakt. Voor mij heeft confrontatie net te maken met het behouden van de eigen identiteit.

Hier in Europa zijn thema's als multiculturaliteit, migratie en integratie uiteraard brandend actueel, terwijl dat in Afrika wellicht anders ligt. Merk je dan ook een verschil in de manier waarop het werk onthaald werd in Burkina Faso en hier?

WH: Voor mij was het verschil immens omdat net voor ik naar Burkina Faso vertrok de creatie van mijn jeugdopera Achilleus plaatsvond. Ik zat dus volop in de sfeer van opera en het establishment en een week later zat ik bij wijze van spreken onder een boom in Ouagadougou bij veertig graden. Dat maakte het contrast voor mij natuurlijk des te sterker. Bij de première was er uiteraard een overwegend zwart publiek. Iedereen danste spontaan op de muziek. De meer Westers-hedendaagse fragmenten klonken weliswaar soms vreemd voor hen, maar er was een grote openheid en een heel directe respons op de muziek. In het Zuiderpershuis was de reactie totaal anders. Mensen bleven zitten, ze bewogen wel wat mee, maar niemand stond recht om te dansen natuurlijk.

Confrontations is, zoals gezegd een compositie van een westers componist, waarin bepaalde Afrikaanse elementen als inspiratiebron gebruikt zijn. Door de keuze voor momenten van improvisatie laat je ook de Afrikaanse stem duidelijker horen en toon je openheid voor iets wat heel typisch is voor hun cultuur. De grens tussen de gecomponeerde muziek en improvisatie is ook niet altijd duidelijk, er is eigenlijk een vervaging die van het werk één geheel maakt waarin Westers en niet-Westers, genoteerd en vrij, hand in hand gaan. Toch zijn er duidelijke momenten

in de compositie waar de beide groepen heel sterk tegenover elkaar geplaatst worden. Hoe heb je dat muzikaal gerealiseerd?

WH: Samen met Adama Dramé heb ik ervoor gekozen het werk op te bouwen rond emoties, omdat het hebben van emoties de verschillen in taal of cultuur eigenlijk overstijgt. Op die manier hebben we een gemeenschappelijke grond gevonden van waaruit het werk kon groeien.

In het eerste deel – Onderdrukking – hoor je hoe de westerlingen de Afrikanen bijna wegspeken. De velinstrumenten van de Afrikanen worden tegenover de metalen percussie uit het Westen geplaatst alsof er een hiërarchie zou bestaan tussen beide.

Is het werk dan programmatisch? Vertel je een concreet verhaal in de muziek?

WH: Ik denk niet dat het echt programmatisch is, want dan zou het in zekere zin te evident zijn. Maar er is wel de idee van een hiërarchie die later in balans komt en gaat overhellen in het deel dat Fusie heet. In het deel dat Confrontatie heet, net voor Fusie, wordt de confrontatie muzikaal gerealiseerd doordat een tweeledig ritmisch patroon tegenover een drieledig patroon wordt geschreven. Op dat moment zijn beide groepen dus zeker ook ritmisch als het ware onverenigbaar. Ik schuw geen programmatische elementen in mijn muziek, maar het werk gaat niet over een bepaalde gebeurtenis of een concreet verhaal. Het gebruik van die eerder algemene inhoud zoals emoties of gevoelens is voor niet-Westerse culturen wel belangrijk. Misschien is het voor mij wel een soort ontsnappen uit de ivoren toren van het Westerse systeemdenken en de autonome muziek. Zeker in dit werk, waar je eigenlijk een avondvullend programma wil maken, is het belangrijk om een muzikale boog te maken die het publiek, maar ook de uitvoerders, kan blijven boeien. Zeker met een uitgangspunt als dit – de confrontatie van twee totaal verschillende muziekculturen – heb je een zekere muzikale afstand af te leggen om je verhaal te doen. Het bleek een goeie keuze om dat muzikale parcours te laten bepalen door die verschillende emoties. Het voelde ook goed om titels zoals wraak en liefde te kunnen gebruiken, wat in de strikt "ernstige" muziek meestal niet mogelijk is.

Door als Westerling naar Afrika te trekken en de lokale cultuur van binnen uit te leren kennen plaats je jezelf ook in perspectief.

WH: Wij als westerlingen hebben nogal snel de neiging om naar andere culturen te kijken en vast te stellen dat ze anders leven dan wij als ze naar hier komen. Als je echter ook ter plekke gaat, stel je vast dat je daar niet anders kan dan op hun manier leven. Je wordt evenzeer geconfronteerd met je blank zijn als je daar in Afrika staat. Je ziet je eigen beperkingen, maar je krijgt vooral ook meer inzicht in – en begrip voor – die andere manier van leven. Daarom denk ik ook dat Confrontations, zonder daarmee pretentius te willen klinken, iets kan betekenen in een grootstedelijke context waar vaak onbegrip heerst ten opzichte van andere culturen waarmee we in contact komen. Bij de eerste uitvoering in Antwerpen was het opvallend dat, in een tijd van problemen rond racisme, er een heel andere sfeer heerste: een sfeer van 'open staan'. Geen naïef openstaan, maar een openstaan vanuit het besef dat het om een confrontatie gaat en dat het uitgangspunt van het werk misschien onmogelijk is. Confrontations gaat waarschijnlijk evenzeer over de poging om samen te spelen als over de onmogelijkheid van dat samenspel.

Tijdens de beluistering van het werk zijn er dan ook momenten waarop verzoening onmogelijk lijkt, terwijl er andere momenten zijn waar de tegenstelling tussen blank en zwart opgelost schijnt te zijn. Dat maakt grotendeels ook de dynamiek van de compositie.

Om even terug te keren naar de verschillen tussen Europa en Afrika: bestaat er in Afrika een onderscheid tussen muziek met een sociale functie en kunstmuziek?

WH: Neen. Muziek om de muziek bestaat daar niet, net zoals er ook geen echte conservatoria zijn zoals hier. Bij ons is kunstmuziek en functionele muziek echt gescheiden geraakt, terwijl er bij hen altijd de functionaliteit is. Die scheiding in ons muziekleven heeft ook te maken met de afstand die gegroeid is tussen de muziek en het publiek, terwijl musiceren in Afrika volledig deel uitmaakt van het maatschappelijk leven.

Met een werk als Confrontations is het misschien mogelijk de afstand tussen de componist en zijn publiek kleiner te maken. Omwille van de dualiteit in het uitgangspunt (hedendaagse westerse muziek versus Afrikaanse muziek) en het gebruik van emoties als bindmiddel kan een heel divers publiek aangesproken worden. Of de diversiteit in het publiek ook tot confrontatie vóór het podium leidt, moet blijken, maar in elk geval is vuurwerk verzekerd op het podium.

Klaas Coulembier